

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477.82):271.4«16-17»

DOI: 10.24144/2523-4498.1(42).2020.202104

ЗАБУТИЙ НАЩАДОК КОЗАЦЬКОГО ГЕТЬМАНА: ЛУЦЬКО-ОСТРОЗЬКИЙ ЄПИСКОП ЙОСИФ ВИГОВСЬКИЙ (1660 – 1730) (СПРОБА БІОГРАФІЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ)

Довбищенко Михайло Володимирович

доктор історичних наук, доцент,
учений секретар Музею книги і друкарства України
E-mail: dowbysz@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-9426-0652>

Статтю присвячено діяльності Луцького єпископа Йосифа Виговського – одного з владик Уніатської Церкви в епоху великих релігійних і культурних перетворень в Україні першої третини XVIII ст. Попри активну участь у ключових історичних подіях цієї доби як регіонального, так і загальноукраїнського значення (серед них – остаточний перехід Луцько-Острозької єпархії в унію, діяльна участь у Замойському синоді, відбудова Луцької єпископської кафедри, тощо) його особа досі лишається практично невідомою навіть у колах профільних спеціалістів. Причиною цього стала недооцінка культурних процесів на Волині в «уніатський період» її історії у загальному українському націєтворенні протягом XVIII ст. Автор статті на основі опублікованих і нововиявлених матеріалів висвітлює участь єпископа Йосифа Виговського в остаточному введенні унії в межах Луцько-Острозької єпархії та в роботі Замойського синоду. При цьому як додаткове історичне джерело було використано панегірик на честь Луцького владика, котрий склали львівські студенти 1726 р., інформацію якого досі не було введено в науковий обіг. У статті йдеться про заходи єпископа Виговського, спрямовані зі зміцнення дисципліни парафіяльного духовенства, а також його намагання стимулювати духовний розвиток священиків. Дослідження було проведено на основі аналізу презентаційних грамот єпископа та листів волинських магнатів. Окремо було звернено увагу на виховання вірних у дусі християнської моралі з використанням матеріалів духовного суду Луцько-Острозької єпархії. Було також порушено проблеми, пов'язані з діяльністю Йосифа Виговського як фундатора та мецената. На основі викладеного матеріалу автор запропонував загальну схему біографії Луцького єпископа та зробив висновок, що владика Виговський був видатною особою свого часу та відіграв помітну роль у ключових подіях релігійного життя Правобережної України першої третини XVIII ст.

Ключові слова: Волинь, Уніатська Церква, Замойський синод, Луцьке братство, Почаївський монастир, парафіяльне духовенство, церковний суд.

Постановка проблеми. Соціально-політичну, релігійну та церковну історію Волині XVIII ст. вітчизняні дослідники поки що висвітлили недостатньо. Можливо, тому, що стандартна схема української історії литовсько-польської доби досі обертається навколо боротьби Православної Церкви з унією і католицизмом та Визвольною боротьбою українського народу під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. В такому разі історія Волині справді «непрезентабельна» – на початку XVIII ст. Луцько-Острозька єпархія прийняла унію, знамените Луцьке братство непомітно зійшло зі сцени українського політичного та духовного життя, а історія козацької державності після 1709 р. пов'язується передусім з Лівобережною Україною. Водночас протягом останніх двох десятиліть з'явилися наукові розвідки, які засвідчують розвиток важливих процесів українського громадського та духовного життя у Волинському воеводстві. Фундаторська та добродійна діяльність волинської шляхти [Довбищенко, 2017, с. 219–231], освітні реформи Едукаційної комісії [Баковецька, 2013, с. 58–62], нові тенденції в розвитку сакральної архітектури [Чень,

2007, с. 1–20] та іконопису [Зелінська, 2012, с. 357–360], участь ченців-василіан у національному відродженні [Ісиченко, 2011, с. 3–21] – ці та інші тенденції засвідчують, що у XVIII ст. Волинь жила насиченим культурним життям, яке, на жаль, поки що не вписане в загальний контекст розвитку духовності та культури українського народу. Тим не менше, пошук інтересу до згаданих наукових проблем дає надію, що з часом внесок Волині в українське націєтворення згаданої доби буде належно оцінено. Запропонована стаття є спробою висвітлити один з епізодів церковного й релігійного життя Луцько-Острозької єпархії, пов'язаного з діяльністю видатної, але незаслужено забутої особистості – єпископа Йосифа Виговського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність єпископа Йосифа Виговського досі не була предметом спеціальних досліджень. Єдина розвідка, присвячена життю і діяльності цієї особи – газетна стаття о. Теофіла Коструби у львівській газеті «Нова Зоря» що побачила світ 1935 р. [[Коструба], 1935, с. 6]. Автор стисло оглянув найважливіші напрямки діяльності єпископа на основі згадок про

нього в літературі та окремих документів. Серед них особливе значення має пастирське послання єпископа Йосифа Виговського, місцезнаходження якого наразі лишається невідомим. Проте о. Коструба не виявив ширшого масиву документів, який би дав можливість ґрунтовніше дослідити роль цього владики в культурному та релігійному житті Волині й Правобережної України загалом. Окремі згадки про Йосифа Виговського є в дослідженнях істориків Церкви. Найважливіша з них – короткі власноручні нотатки Виговського, які опублікував о. Антоній Петрушевич: вони проливають світло на початок його служіння Церкві [Петрушевич, 1887, с. 68]. Інші згадки є малоінформативними або відверто сумнівними. Так, архимандрит Амвросій (Лотоцький) належав до істориків Церкви православної традиції й сприймав антиунійну боротьбу 250-річної давнини як щось глибоко особисте. Звідси – надмірна емоційність в оцінках подій, а характеристику Йосифа Виговського як «вовка в овечій шкурі» навряд чи можна сприймати як наукову [Лотоцький, 1886, с. 47–48]. Ім'я Луцького владики періодично згадується в наукових та науково-популярних статтях сучасних авторів. Так у розвідці Володимира Мороза можна знайти цікаву версію про походження Йосифа Виговського, яка, на жаль, не спирається на авторитетні генеалогічні дослідження [Мороз, 2018]. Доводиться констатувати, що на сьогодні біографія єпископа Виговського – майже суцільна біла пляма. Але, зважаючи на те, що він діяв у часи масштабних культурно-релігійних перетворень, вважаємо: життєвий шлях Йосифа Виговського вартий ґрунтовного і всебічного дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – реконструювати біографію Луцького єпископа Йосифа Виговського на основі опублікованих та нововиявлених архівних документів. Основну увагу приділено головним напрямкам діяльності єпископа в умовах переходу Луцько-Острозької єпархії до Унії та інституціональних реформ Уніатської Церкви проголошених на Замойському синоді.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Походження Йосифа Виговського. Факти та припущення.

Як уже зазначалося, маємо лише коротку статтю о. Теофіла Коструби, яка побачила світ у львівській газеті «Нова зоря» 1935 р. [[Коструба], 1935, с. 6]. В ній викладено окремі факти про життя та діяльність цієї непересічної особи, проте їх замало, щоб скласти загальне уявлення про роль Луцького єпископа в духовному житті Волині та інституціональних реформах Уніатської Церкви першої третини XVIII ст.

Передусім слід зазначити, що, за даними Теофіла Коструби, Йосиф з Вигова Виговський народився в Замості 1660 р. в родині Костянтина Виговського та Раїни Мещерської. Батьком його був рідний брат гетьмана Івана Виговського, котрий деякий час займав у козацькому війську посади полковника турово-пінського та генерального обозного. Родина сповідувала православ'я і, на думку автора, в православ'ї виховували також майбутнього луцького владику [[Коструба], 1935, с. 6]. Іншу версію

запропонував дослідник Володимир Мороз. На його думку, Йосиф Виговський був прямим нащадком – онуком (а не племінником, як вважав Теофіл Коструба) гетьмана Виговського і мав світське ім'я Іван [Мороз, 2010]. Однак ні Теофіл Коструба, ані Володимир Мороз не посилалися на джерела, на основі яких зробили висновки. Тому наразі можемо лише констатувати існування двох різних поглядів. Підказкою для подальших досліджень у цьому напрямку може бути складений на честь єпископа Йосифа Виговського 1726 р. панегірик (який став важливим джерелом для нашої статті), де йдеться також про його сучасника. А саме – Луцького римо-католицького єпископа Олександра Виговського¹ (†1714 р.). При цьому вони згадується як рідні брати (germanos fratres) [Conclusiones ex..., р. 2–3]. Проте наразі відома нам генеалогія Виговських не дає змоги зробити обґрунтовані висновки про їхнє родинне походження.

На жаль, життєвий шлях майбутнього єпископа від 1660 до 1713 р. простежити поки не вдалося. Неясно також, за яких обставин і з яких мотивів син козацького полковника з православного став уніатом. Щоправда, Теофіл Коструба, пояснюючи цей перехід, досить плутано писав про оо. василіан, під впливом яких Виговський начебто прийняв чернечий постриг у Супрасльському монастирі. Тут же, на думку дослідника, студіював риторику і філософію до 1690 р. Проте ми сумніваємося в достовірності цих даних. По-перше, автор не дав ніяких посилань на джерела цієї інформації. По-друге, цей погляд суперечить даним, які навів Антоній Петрушевич. Останній опублікував власноручні нотатки Йосифа Виговського, з яких стає зрозумілим, що той справді прийняв чернецтво у Супрасльському монастирі, але сталося це значно пізніше – влітку 1713 р., перед самим його висвяченням на єпископа. Якщо йдеться про біографію Йосифа Виговського як світської особи, то вона поки що не з'ясована. Можемо лише припускати, що до 1713 р. він міг жити на Волині і, як інші представники його фамілії, належати до луцьких братчиків. Адже відомо, що ім'я Йосифа Виговського, як і його брата Олександра, пізніше вписали в пом'яник Луцького братства [Бірюліна, Бондарчук, Хілько, ред., 2000, с. 14].

Боротьба уніатів і православних Волині кінця XVII–XVIII ст.: останній акт історичної драми.

Отже, перші достовірні відомості про Йосифа Виговського датуються 1713 роком, коли Волинь стояла на порозі великих змін. Слід пам'ятати, що кінець XVII – початок XVIII ст. був часом останнього гострого протистояння між прихильниками і противниками церковної унії на Правобережній Україні. З кінця XVII ст. вплив уніатів на Волині поступово посилювався, тоді як ослаблена православна шляхта неухильно втрачала

¹ Біографію єпископа Олександра Виговського – суперечливої та непересічної людини – польські науковці дослідили тільки фрагментарно, причому його родинні зв'язки та українське походження лишаються поза їхньою увагою. Натомість у панегірику, складеному на його честь 1690 р., згадано знаменитий рід єпископа й минулі мандрівки по Європі, зокрема по Італії, Франції та Іспанії [Kwiatkiewicz, 1690, s. 10–12].

матеріальний, кадровий та політичний ресурс. Разом із цим ставали примарними перспективи захисту інтересів православ'я на державному рівні. 1699 р. відбулася офіційна маніфестація шляхти Правобережжя, внесена до актових книг повітового містечка Овруча, загубленого серед глухих лісів і боліт Полісся. Група шляхтичів з Київського та Волинського воєводств протестувала проти порушень прав православних у Речі Посполитій. Проте підписи під «овруцькою протестацією», як і місце подання петиції, засвідчують, що ці активісти переважно належали до дрібного нобілітету, який уже не мав реальних важелів на прийняття державних рішень [Архів Юго-Западної Росії, 1867, с. 346–348]. 1702 р. православні Волині втратили одного з найактивніших своїх діячів – члена Луцького братства, венденського підчашого Данила Братковського. І хоча офіційно його стратили за підтримку козацьких повстанців Палія та Самуся, він у тестаменті наголошував, що приймає смерть саме за православну віру [Бірюліна, 2013, с. 95]. За таких обставин того ж таки 1702 р. колишній луцький братчик, а на той час єпископ Луцький Діонісій Жабокрицький дав згоду на єдність з Римом, що започаткувало перехід в унію Луцько-Острозької єпархії.

Втім, події Північної війни ускладнили й затягнули цей процес. Введення російських військ до Польщі на деякий час оживило майже згаслу православну опозицію, яка звернулася по допомогу до нових союзників. У результаті єпископ Діонісій змушений був тікати з Волині, але 1709 р. його все-таки заарештували й вивезли на заслання до Росії, де він і помер. Спроба призначити на Луцьку кафедру нового єпископа – Кирила Шумлянського, якого рекомендував уніатський митрополит Юрій Вінницький, провалилася. Хоча волинські шляхта й духовенство спеціальною заявою від 1710 р. підтримали його кандидатуру [Архів Юго-Западної Росії, 1867, с. 358–362], новий владика несподівано для уніатів прийняв православ'я і отримав політичну підтримку царя Петра I. Слід зазначити, що після Полтавської битви російський монарх почувався настільки впевнено, що вважав за можливе безпосередньо втручатись у церковні справи Волині. Так, 1711 р., під час підготовки Прутського походу, він з військами прибув до Почаївського монастиря. Саме тоді, вірогідно, і сталося короткотермінове підпорядкування цієї обителі Московському патріаршому престолу, про яке почаївські монахи згадували в листі до Св. Конгрегації Пропаганди Віри від 23 липня 1712 р. [Monumenta Ucrainae historica, 1968, р. 218]. Проте невдача прутської кампанії поставила перед Росією нові проблеми та завдання, і Петро I втратив можливість прямого впливу на церковні процеси в єпархіях Правобережної України. Як наслідок, владика Кирило Шумлянський змушений був емігрувати до Росії, де став Переяславським єпископом і отримав титул вікарія Київської православної митрополії. Таким чином, близько 10 років Луцько-Острозька кафедра була об'єктом політичної боротьби й фактично не мала ефективного єпископського

управління. Це розхитало канонічний порядок і дисципліну єпархії, тому призначення авторитетного та енергійного владика, здатного навести церковний лад на Волині, було надзвичайно актуальним.

Посвята Йосифа Виговського на єпископа. Його заходи зі зміцнення унії в Луцько-Острозькій єпархії. Почаївський монастир та Луцьке братство.

За таких обставин як претендент на єпископа Луцького постав Йосиф Виговський. На думку польського вченого Йосифа Геровського, його протектором був майбутній волинський воєвода (на 1713 р. – кременецький підкоморій) Станіслав Ледоховський, який і надав відповідні рекомендації [Gierowski, 1972, s. 629–632]. На жаль, ширших відомостей про їхні контакти ми не маємо. Натомість припускаємо, що аргументом на користь нового кандидата міг бути й важливий статус родини Виговських, який закріпився на Волині завдяки діяльності знаменитого гетьмана Івана Виговського. Не слід забувати, що в середині XVII – на початку XVIII ст. представники цієї фамілії відігравали помітну роль у діяльності Луцького православного братства, а також були представлені серед українського чернецтва волинських монастирів. Нарешті, в 1703 – 1714 рр. Луцьку римо-католицьку кафедру очолював згаданий Олександр Виговський, який цілком міг належати до протекторів свого брата.

Перші кроки Йосифа Виговського як духовної особи він занотував сам на рукописному літургіконі, що належав його попереднику на Луцькій кафедрі – єпископу Діонісію. Їх опублікував А. Петрушевич, тож завдяки цьому відомо, що Виговський у червні 1713 р. перебував у Супраслі, де готувався до єпископських висвячень. Зокрема, 8 червня прийняв чернечий габіт, 4 липня склав вічні чернечі обітниці, 14 липня відслужив першу літургію і, нарешті, 17 серпня був висвячений на єпископа. У церемонії брали участь Володимирський владика Лев Кішка та єпископ Холмський Йосиф Левицький. На цій події також були присутні настоятелі волинських монастирів, що перебували на той час в унії, зокрема Дерманського, Дубенського і Мелецького¹. Як випливає з листа якогось Олексія Дашкова до князя Карла Радзивілла від 23 листопада 1713 р., Йосифа Виговського від початку готували на Луцько-Острозьку єпископію [Археографический сборник..., 1870, с. 171]. Проте після свячень він на деякий час став титулярним єпископом Мстиславським, але з правами адміністратора Луцької кафедри. Припускаємо, що це було тимчасове рішення з огляду на складність церковно-правової ситуації на Волині. На той час ще не було певних відомостей про долю законного владика Діонісія Жабокрицького

¹ «Die 8 Junii A. D. 1713 w Supraślu habit brałem według kalend. Rzymskiego. Die 4 Julii professiā wzięłem z woli boskiey. Die 14 Julii primicie moie odprawilem. Die 17 augusti consecratia moia była przy błogosławienstwie boskim bez ręce JW Jego Mość Xiędza Jerzego Winnickiego Metropolitę Całey Rusi y archiepiskopa J. Ich X. Episkopa Leona Kiszki Włodzimirskiego Brzeskiego archymandryty Supraskiego, tudzież JW. X. Episkopa Chełmskiego, archymandrytę Zydzyczynskiego, J. Ich M. X. archimandrytow Dermańskiego, Dubieńskiego, Mileckiego Piechowicza, Drohińskiego Tyrawskiego» [Петрушевич, 1887, с. 68].

і лише після отримання 1715 р. повідомлення з Москви про його смерть Йосифа Виговського відразу іменували на єпископа Луцько-Острозького.

Пастирську працю на Волині новий владика розпочав практично зразу після висвячення. Найпершим завданням він вважав завершення справи попередника, який почав запроваджувати унію в Луцько-Острозькій єпархії. Слід зазначити, що уніати мали тут значний вплив іще з першої половини XVII ст., коли до церковної єдності приступили відомі монастирі в Дубні, Дермані й Жидичині; тоді ж в унію перейшли церкви міста Острога з єпископською кафедрою та численні парафії в приватних володіннях волинської шляхти. Проте переважний вплив у регіоні аж до кінця XVII ст. належав православним. Ситуація почала змінюватися на межі XVII – XVIII ст. коли вплив уніатів почав виразно проникати до ключових осередків духовного та громадського життя – Почаївського монастиря і Луцького братства. Так, неприхильний до унії архімандрит Амвросій у книзі «Сказание о Почаевской лавре» змушений був визнати, що з кінця XVII ст. серед почаївського чернецтва вже почали з'являтися симпатии уніатів. У результаті братія розділилася на монахів, які «держались православия» і тих, котрі «прельщались униєю» [Лотоцкий, 1886, с. 46]. А отже, єпископ Йосиф Виговський мав передусім подбати про те, щоб остаточно повернути їх в унію, а також навести канонічний порядок у єпархії, який помітно занепав в умовах Північної війни.

Незабаром після висвячення єпископ Йосиф Виговський прибув на Волинь, де негайно долучився до справ Почаївського монастиря. Слід зазначити, що поїздки владика до цієї обителі 1714 р. іноді пов'язують безпосередньо з її переходом до унії. Причому інтерпретацію та оцінку дій Луцького єпископа можна знайти прямо протилежну. Так, український історик Церкви уніатської традиції Теофіл Коструба подавав цю подію в дещо романтичному стилі: «...звернув він увагу на Почаїв, відвідав Лавру в 1714 р., особисто зладив і власноручно підписав точний список монастирського мастку. Поводився так лагідно й так умів собі з'єднати монахів, що вони, хоч іще не були уніатами, прийняли його як свого доброго пастиря» [[Коструба], 1935, с. 6].

Цікаво, що таку іділію Теофіл Коструба зобразив на основі фактів, викладених у дослідженні архімандрита Амросія – історика Церкви православної традиції, який дав прямо протилежну інтерпретацію «почаївської місії» Йосифа Виговського. Як і більшість його колег, він зображав унію та уніатів виключно темними барвами в карикатурному стилі й відповідно оцінював їхню діяльність. Про єпископа Виговського зазначає, що той «...позволив себе распорядиться Почаевскою обителию, как будто ему подвластною. В 1714 году посетив ее, по видимому из одного благоговения к святому месту, он обозревал монастырь во всех частях его и даже составил и собственноручно подписал подробную опись монастырскому имуществу. Бедные, запуганные иноки приняли сего

пастыря, хотя не были от двора его. Волк вошел в стадо овец в овечьей коже» [Лотоцкий, 1886, с. 47–48]. Те, що почаївські ченці прийняли уніатського єпископа, як і потім унію, дуже непокоїв архімандрита Амвросія. Він не хотів вірити в те, що відбулося, і з притаманною йому емоційністю ставив собі щодо цього запитання за запитанням: «Но почему обь этомъ несчастномъ переходѣ (в унію – прим. авт.) нѣтъ офіціального в архивѣ слѣда? Отчего нигдѣ не говорится, что, по распорядженію такого-то начальства, в Почаевскомъ монастырѣ православие прекратилось, а съ такого-то времени на мѣсто его введена унія? Почему, по крайней мѣрѣ, не донесено обь этой перемѣнѣ королю или папѣ?» [Лотоцкий, 1886, с. 48].

Відповідь на цей набір запитань може видатися простою й несподіваною водночас. Річ у тім, що проблему переходу в унію Почаївського монастиря було принципово вирішено незадовго після відходу з Волині російських військ та невдалої військової кампанії Петра I в Молдавію 1711 р. В архіві Св. Конгрегації Пропаганди Віри відклялися документи червня – липня 1712 р., в яких віддзеркалено дискусію про юрисдикцію Почаївського монастиря саме в межах Уніатської Церкви [Monumenta Ucrainae historica, 1968, р. 217–220]. Серед них – лист ченців почаївської обителі від 23 липня 1712 р., де вони визнають себе уніатами й висловлюють бажання надалі перебувати в юрисдикції Львівського єпископа [Monumenta Ucrainae historica, 1968, р. 217–219]. Під цим кутом зору яснішою стає суть місії владика Йосифа Виговського. Фактично згадана обитель вирішила перейти в Унію ще до посвяти його в єпископи, тому він узав участь лише в завершальному акті цього процесу. Владика відзначився не стільки в наверненні монастиря до єдності з Римом (питання це було принципово вирішено за два роки перед тим), скільки в закріпленні його у юрисдикції Луцького, а не Львівського єпископа. Місія єпископа Виговського була важливою передусім з погляду остаточного відновлення канонічної єдності Луцько-Острозької єпархії та закріплення статусу Почаївського монастиря, якому за останніх п'ять років пощастило по черзі побувати під юрисдикцією трьох патріарших престолів – Константинопольського, Московського і Римського.

Якщо обставини переходу до унії Почаївського монастиря видаються нам у головних рисах зрозумілими, то аналогічні процеси, пов'язані з Луцьким братством, лишаються з'ясованими не до кінця. Немає сумнівів, що серед братчиків на межі XVII–XVIII ст. уже були прихильники унії. Наприклад, відомий нам єпископ Діонісій Жабокрицький до посвячення на єпископа не лише був луцьким братчиком, але й 18 років (1677 – 1695 рр.) входив до братських старост [Архів Української Церкви, 2014, с. 28]. Виразні ознаки унійних симпатій серед членів братського чернецтва виявилися також 1710 р. Саме тоді відбулася елекція нового Луцько-Острозького владика о. Кирила Шумлянського, якого запропонував до затвердження Київський уніатський митрополит. Серед шляхти й

духовенства, представники яких письмово підтвердили цей вибір, був також ігумен Луцького братського монастиря і видатний іконописець о. Іов Кондзелевич [Архів Української Церкви, 2014, с. 434]. Нам невідомо, чим керувався при цьому братський ігумен, адже він не міг не розуміти, що, взявши участь в елекції єпископа, котрого подав уніатський митрополит, він фактично визнає над собою і своїм монастирем юрисдикцію Уніатської Церкви. Щоправда, офіційних представників світського братства на цьому з'їзді не було. І вже 1713 р., під час переобрання провізорів, братчики визнавали, що діють згідно з наданими давніми правами та конституціями, що свідчило про їхнє подальше перебування в межах правового поля Православної Церкви [Архів Української Церкви, 2014, с. 438].

Отже, якщо на 1713 р. проблему переходу Почаївського монастиря було фактично вирішено, а єпископ Й. Виговський підключився лише на завершальній стадії, то Луцьке братство і далі лишалося православним. Тому навернення братчиків до унії було справою саме цього владики. Які ж аргументи він задіяв для досягнення мети? На жаль, від архіву братства умовного «уніатського періоду» (1714 – 1730 рр.) лишилося кілька документів, які ситуацію не прояснюють. Єдине джерело, яке дає чітку відповідь про перехід братства в унію й відзначає особливу роль у цьому Луцького єпископа – це візитація братського монастиря 1763/64 рр. Там, зокрема, зазначено: «Це братство з ченцями від свого початку належало до ясновельможних митрополитів і єпископів дизунітів, лише першому ясновельможному Йосифові Виговському, Луцькому уніатському єпископові піддалося» (Виділення наше. – Автор) [Архів Української Церкви, 2014, с. 37]. На жаль, ні дати, ані обставин події візитатори не зафіксували. За цією фразою схована остання, невідома поки що, сторінка історії українського православ'я на Волині литовсько-польської доби, яка потребує окремого дослідження.

Замойський синод 1720 р. та участь у ньому єпископа Йосифа Виговського.

Єпископ Йосиф Виговський відомий не лише зусиллями, спрямованими на остаточний перехід в Унію Луцько-Острозької єпархії. Цей владики брав також чільну участь у Замойському синоді 1720 р., який відкрив нову епоху в історії Уніатської Церкви. На початку XVIII ст., коли більша частина єпархій Правобережної України та Білорусі об'єдналися у складі Київської уніатської митрополії, гострим стало питання про проведення синоду, покликаного вирішити нагальні проблеми Церкви. Уніфікація обряду, узгодження догматичних питань, високоякісна освіта духовенства, посилення церковної дисципліни, катехизація вірних – ось далеко не повний перелік, який стояв тоді на порядку денному. Консолідації українства навколо уніатської митрополії сприяла також деспотична політика російського царя Петра I, який під час Північної війни, порушуючи міжнародне право, активно втручався в релігійне життя України та Білорусі.

Полоцька трагедія 1705 р., арешт і заслання Луцького єпископа Діонісія Жабокрицького 1709 р., спроба перевести Почаївський монастир у підпорядкування Московському патріаршому престолу (1711 р.) – ці та інші події відіграли свою роль у бажанні уніатів дистанціюватися від духовних впливів Росії й тісніше згуртуватися навколо «ватиканських пагорбів». Ця обставина стала однією з причин поступової латинізації Уніатської Церкви, яку зазвичай пов'язують із рішеннями Замойського синоду.

На сьогодні участь владики Виговського в роботі Замойського синоду безпосередньо засвідчують лише його підписи на офіційних постановах. Питання про практичний внесок конкретних ієрархів у розробку документів цього зібрання потребує окремого дослідження. Втім, далеким відгомоном подій у Замості є вже згаданий у роботі панегірик львівських студентів на честь Луцького владики. Оспівуючи чесноти останнього, вони зазначали: «Свідком цього є ціла Русь, яка, зібравшись на Замойському соборі для укріплення міцї Роксоланської церкви, скрізь сповіщає про розкидані Тобою духмяні квіти розуму. І вона [Русь] ніколи не змогла би змовчати про [Твою] блискучу освіченість і свободу Твого духу, яку поспіль пізнали зібрані на Твоїй кафедрі для виголошення [рішень] цього Синоду всієї Русі Первосвященники»¹. Ми пропонуємо таке тлумачення цього фрагменту. Розкидані «духмяні квіти розуму» – це невідомі поки промови владики на Замойському синоді, які справили велике враження на присутніх. Друге речення слід, очевидно, віднести до пізніших подій, які могли статися після офіційного затвердження в Римі постанов собору й публікації їх латиною. Саме тоді, в 1725/26 рр., і могли урочисто проголосити положення Замойського синоду в луцькому соборі св. Івана Богослова, коли єпископ Йосиф Виговський продемонстрував присутнім «блискучу освіченість» і «силу духу».

Проблема виховання парафіяльного духовенства і мирян.

Маємо інформацію про діяльність єпископа Виговського, спрямовану на виховання світських священників Луцько-Острозької єпархії. Зокрема, збереглися його грамоти на затвердження парохів, текст яких дає можливість уявити вимоги єпископа до білого духовенства. В них наголошувалося, що зразковий священник має «...пребывати в трезвенію, чтенію, ученію, млтвѣ, и прочаа сщенству прислушающаа добродѣтели аки пред всевидящими очима Бжіюми ходат исполнати с вниманіем» [ЦДІАК України (а), с. 26]. У зв'язку з цим слід зазначити, що на той час шляхта Волинського воєводства надала багато фундацій на парафіяльні церкви у своїх володіннях. Вони отримували цілком достатнє матеріальне забезпечення але й надавали священникам широке поле для зловживань спиртними напоями. Так, ловчий волинський Йосиф Чацький у

¹ *Universa testis est Russia, quae in Zamosciana Synodo collecta svaves Tui Judicii effuses flores, suppeditata ad Ecclesiae Roxolanae firmitatem fundamenta, ubique depraedicat. Nec reticere unquam poterit insigne Tui animi humanitatem liberalitatemque, quam deinceps in Tua Cathedra collocati pro ejusdem Synodi Promulgatione experti sunt totius Russiae Antistites [Conclusiones ex..., p. 2].*

листі до владики Йосифа Виговського від 1 жовтня 1727 р. повідомляв про надання фундації на церкву св. Михайла в маєтку Лешня Луцького повіту Волинського воєводства. З нього довідуємося, що крім земельних угідь (город, три волоки поля, нива та сіножать на 10 косарів) священник отримав право на Різдво та Великдень варити спуст горілки [Державний архів Волинської області, арк. 499–500]. Якщо взяти до уваги, що спуст приблизно дорівнював трьом бочкам рідини [Кравченко, Яковенко, упор., 1990, с. 369], то стає зрозуміло, що перша вимога до священників, яку висунув єпископ Виговський, – перебувати «в трезвенію» – не видається декларативною й випадковою.

Відомо, що за три роки до смерті владики наважився провести радикальну реформу парафіяльного життя своєї єпархії, запровадивши celibат для священників. Теофіл Коструба навіть цитує з пастирського послання владики від 1727 р., де застерігається, «...щоб ніхто не був присланий до Нас, промований, ані поручений до рукоположення й посвячення на священника, хто не був би безженним, бо інакше буде кожний жонатий віддалений від свого наміру й бажання, і з нічим буде відправлений без висвячення й без надії на пізніше досягнення священничої гідності. *Се постановляємо, маючи перед очима й у пам'яті вічну завдану нашої релігії зневагу* (виділення наше. – Автор)» [[Коструба], 1935, с. 6]. Остання фраза є «таємничою»; в ній міститься лише натяк на мотивацію рішення владики, що явно суперечило положенням Замоїського синоду 1720 р., котрий не зобов'язував біле духовенство до celibату. На жаль, нам поки не вдалося віднайти повний текст пастирського послання Йосифа Виговського, який міг би дати докладнішу відповідь на це питання. Можливо, має рацію Теофіл Коструба, на чю думку, цей крок пояснювався рішеннями Гродненського сейму 1726 р., які містили положення про повернення в підданство поповичів – синів священників [[Коструба], 1935, с. 6]. Утім, фактично пастирський лист владики Виговського так і лишився декларацією – за три роки він пішов з життя, а його наступники на Луцькій кафедрі більше не порушували питання про celibат.

Окрім наведення церковної дисципліни і добрих звичаїв у середовищі духовенства, перед єпископом стояло також завдання виховувати паству в душі християнських цінностей. За тодішніх комунікативних зв'язків справа ця була надскладною. Абсолютна більшість вірян, особливо по селах, була позбавлена системної катехизації, тож мала дуже приблизні уявлення про правові та моральні обов'язки християнина. Однією з проблем, актуальних для єпископів Київської митрополії, було питання законності шлюбних відносин серед вірних. Акт духовного суду Луцько-Острозької уніатської єпархії, що проходив у Загаєцькому монастирі 14 вересня 1726 р., розкриває всю складність таких справ, які, між іншим, доводилося вирішувати єпископові Йосифу Виговському.

Суть справи полягала в тому, що селянин Стефан, одружений із селянкою Анною, з часом вирішив урізноманітнити сімейне життя. Мабуть, він був

чоловіком, популярним серед жіноцтва, тому міг собі дозволити одружитися по черзі ще з двома жінками – Євкою і Хвеською. Причому з усіма трьома дружинами (включаючи першу й законну – Анну) він брав шлюб у різних парафіях, очевидно, щоб не наражатися на неприємні запитання священників. У статусі троєженця Стефан примудрився прожити кілька років, але скандалу не уникнув, тим паче що Євка і Хвеська мешкали в одному селі. При цьому остання встигла народити Стефанові двох дітей.

Духовний суд Луцько-Острозької єпархії під керівництвом єпископа Йосифа Виговського, розглянувши справу, прийшов до висновку, що вчинки селянина підпадають під дію не стільки духовного, скільки світського суду. Тому його відмовилися виховувати (мабуть, вирішили, що це безнадійно) і постановили відправити надмірного любителя жінок до найближчого світського суду. Натомість за християнське виховання двох його незаконних подруг узялися з усією серйозністю. Селянка Євка начебто не знала про шлюб Стефана з Анною. Можливо, отці з духовного суду їй не дуже вірили, тому Євку покарали лежанням «хрестом» біля дверей парафіяльної церкви по неділях протягом п'яти літургій з подальшою сповіддю у священника. Суворіші кари були присуджені Хвесьці, яка, може, й не мала уявлення про шлюб Стефана з Анною, зате точно знала про його шлюб з Євкою. Тож її діти визнавалися незаконними. Самій же Хвесьці заборонили входити до церкви протягом року – аж до Великого Четверга 1727 р. Лежати ж «хрестом» біля церковних дверей по неділях вона мала довше, ніж Євка, – протягом десяти літургій. Окрім того Хвеська не мала права думати про законний шлюб, аж поки не отримає диспензу й благословення від єпископа [ЦДІАК України (а), арк. 24–26].

Наведені документи свідчать лише про окремі факти діяльності владики Йосифа Виговського, спрямованої на дисциплінування духовенства та виховання вірних. Натомість те, що вони реально віддзеркалювали напрямки його роботи, свідчить панегірик львівських студентів. Згадуючи самовідданість та побожність єпископа, вони зазначали: «Свідками того є Луцький владичий престол і вітварі, відновлені або споруджені завдяки твоїй величній побожності; також уся твоя єпархія невтомно сповіщає, яким полум'ям є твоє завзяття у зміцненні церковної дисципліни й у поширенні божого віросповідання»¹.

Єпископ Йосиф Виговський – фундатор і меценат.

Практично невідомою сторінкою історії України лишається діяльна участь єпископа Йосифа Виговського в духовному житті Волині й Галичини. На жаль, про це лишилися тільки скупи згадки, але навіть вони свідчать, що Луцький владики був помітною постаттю культурного життя Правобережної України першої третини XVIII ст.

¹ Testes sunt Luceoriensis Saedes et altaria a Tua magnaniba pietate, aut restaurata, aut erecta totaque tua Dioecesis promulgare non desinit quanto in reformanda Ecclesiasticorum morum disciplina, in Divino promovendo cultu exardeas desiderio [Conclusiones ex..., p. 2].

Відомо, що незабаром після його смерті в Польщі вийшла книга Каспера Несецького «Kogona polska...», в якій Йосифу Виговському було приділено кілька рядків. З них дізнаємося, що одною з найважливіших справ його життя була відбудова історичної святині українського народу – кафедральної церкви св. Івана Богослова в Луцьку. З приводу цього зазначалося, що він став другим фундатором своєї кафедри, яка внаслідок різних війн була дощенту спустошена¹. Очевидно, сучасники високо оцінили фундаторську працю єпископа, якщо ставили його ім'я поруч з іменем першого фундатора луцької соборної церкви – князя Любарта. Про фундаторство Йосифа Виговського побіжно згадано також у наведеній цитаті з панегірика львівських студентів. Останні коротко писали про вівтарі, які відновив або спорудив єпископ. Однак не уточнювали, чи йдеться лише про Луцьку кафедру, чи й про інші храми та монастирі.

На жаль, сучасні науковці небагато можуть додати нової інформації з цього приводу. Петро Троневиц у дослідженні, присвяченому Луцькому замку, коротко пише про ремонти, які єпископ Йосиф Виговський провів у соборній церкві, що перебувала тоді в аварійному стані. Цією інформацією, а також згадкою про зведення поруч нової мурованої дзвіниці замість дерев'яної, обмежується поки інформація про фундаторську працю владики [Троневиц, 2013, с. 132]. Проте навіть на основі цих скупих даних можна зробити висновок, що саме Виговський провів останній капітальний ремонт луцької соборної церкви, який дав їй можливість простояти до кінця XVIII ст.

Окремо варто згадати Йосифа Виговського як мецената. Варто пам'ятати, що перша половина XVIII ст. була епохою мистецького піднесення на Волині. Саме цей час був пов'язаний з активною діяльністю майстрів Острозької іконописної школи, на яку впливала європейська художня ренесансна традиція. Одночасно на Волині й Галичині працював о. Йов Кондзелевич – унікальний майстер-іконописець, якого мистецтвознавці іноді іменують «українським Рафаелем». Саме в часи єпископа Виговського художник створював знаменитий іконостас для Загорівського монастиря, відомий серед науковців також під назвою Воцятинського іконостасу. Можна припускати, що «другий фундатор Луцької кафедри», який піднімав з руїни соборну церкву Св. Івана Богослова, не міг не підтримувати (в той чи інший спосіб) волинських іконописців. Адже без їх праці неможливо було повністю відновити кафедральний собор у Луцьку. Але це суто логічне припущення. На його користь є лише одне пряме свідчення, пов'язане з «галицьким епізодом» історії родини Виговських.

За версією Володимира Мороза (який вважав єпископа Йосифа Виговського прямим нащадком відомого гетьмана), майбутній Луцький владика провів дитячі роки в маєтку Руда на Галичині. Саме він пізніше подарував церкві св. Козьми і Дем'яна в

с. Махнівці (неподалік) маленьку двосторонню іконку (6,2×5,4×0,7) яка, за переказами, належала гетьману Івану Виговському [Мороз, 2010]. На думку деяких дослідників, саме для цієї іконки звели спеціальний вівтар. На ньому лишився напис: «Цей вівтар прикрасив коштом своїм його милість Йосиф Виговський, єпископ Луцький і Острозький, за відпущення гріхів своїх прабатьків і батьків, написався рукою недостойного Йова Кондзелевича, монаха монастиря Білостоцького» [Поліщук, 2018]. Отже, факт творчої та духовної співпраці Луцького владики і знаменитого іконописця можна вважати доведеним на прикладі махновецької церкви в Галичині. Проте поки невідомо, чи мали місце подібні епізоди на території Волинського воєводства.

Смерть єпископа Йосифа Виговського.

В 11 (березневому) номері газети «Польський кур'єр» від 1730 р. було поміщено коротке повідомлення про те, що Холмський єпископ та архімандрит канівський Рудницький за участі численного уніатського духовенства поставив труну Луцького владики Йосифа Виговського в братській церкві, в очікуванні офіційного похорону, на який мав прибути митрополит. Зазначалося також, що в жалобних заходах узяв участь Луцький католицький єпископ з прелатами латинського обряду [Kuryer Polski, 1730, с. 39]. Через 13 років після згаданих подій Каспер Несецький писав, що Йосиф Виговський помер 7 січня 1730 р. в єпископському маєтку Рожищі. За його словами, ця подія викликала жаль і смуток не лише його духовенства та вірних, але й цілого Волинського воєводства [Niesiecki, 1743, s. 614]. Так закінчив земний шлях нащадок гетьмана Івана Виговського. Привертає увагу, що в очікуванні похорону труну з тілом владики встановили не в кафедральному соборі, який він відновив і де, за статусом, мав знайти вічний спочинок єпископ, а в луцькій братській церкві. На нашу думку, це переконливо свідчить про особливі стосунки Йосифа Виговського з Луцьким братством, які ще чекають свого дослідження.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, біографія Йосифа Виговського, яку ми реконструювали, має такий вигляд. Події дитячих, юнацьких і молодих років майбутнього владики лишаються для нас поки нез'ясованими. Встановлено натомість, що чернечий постриг та єпископські свячення єпископ отримав у Супрасльському монастирі на Підляшші влітку 1713 р. Відтоді й аж до своєї смерті він проводив пастирську діяльність у межах Луцько-Острозької єпархії, зміцнюючи канонічний порядок та церковну дисципліну, а також виховуючи духовенство та вірних у дусі християнських цінностей. Йосиф Виговський відзначився як владика, зусиллями котрого було капітально відреставровано кафедральний собор св. Івана Богослова, завдяки чому храм зміг простояти до кінця XVIII ст. Владика підтримував також контакти з іконописцем Івом Кондзелевичем, що дає підстави зарахувати його (гіпотетично) до числа покровителів мистецтва. Зосередивши свої сили для роботи в Луцько-Острозькій єпархії,

¹ «...spustoszały prawie do szczytu przez różne wojny Katedry swoiey prawie drugi fundator...» [Niesiecki, 1743, s. 614].

єпископ Виговський також відзначився в діяльності на загальноцерковному рівні, про що свідчить його активна участь у роботі Замойського синоду.

На нашу думку, Луцький єпископ Йосиф Виговський є незаслужено забутою постаттю української історії. Народившись у драматичні часи Руїни, він увібрив риси своєї епохи, пов'язаної зі складними релігійними та політичними трансформаціями в українському суспільстві. Нащадок козацького гетьмана, який боровся за права Православної Церкви, він став уніатом, але не зрікся православних предків і далі служив своєму народу в нових реаліях і в новому статусі. Й хоча наразі його життєпис вдалося накреслити лише пунктирно, але навіть відомі на сьогодні факти не лишають сумнівів, що Йосиф Виговський був видатною особою в історії України першої третини XVIII ст.

Запропонована стаття охоплює далеко не всі аспекти діяльності Луцького владыки. Потребують дослідження його стосунки з Луцьким братством, навколо якого гуртувалися останні свідомі захисники православ'я на Волині; потребує уточнення роль Йосифа Виговського у роботі Замойського синоду та вироблення його програмних рішень; необхідно детальніше розглянути фундаторську діяльність Луцького владыки та його заходи з підтримки української культури.

Подяки: автор висловлює щирі подяки своїм колегам – Бірюліній Олені (м. Луцьк), Довбищенку Федору (м. Київ) та Захарченку Роману (м. Київ) за надання технічної та консультативної допомоги при написанні статті.

Список використаних джерел

Conclusiones ex universa theologia selecte quas sub auspiciis illustrissimi ac reverendissimi domini D. Iosephi de Wyhow Wyhowski exarche totius Russiae, episcopi Luceoriensis, et Ostrogiensis, nec non comitiis Sacri Romani imperii publice defendendas exponunt alumni collegii Pontifici Leopoliensis, sub directione clericorum regularium S. Sedis Apostolicae missionarium in Regno Poloniae. Anno Domini 1726 Mensr junij die 6, 26 p.

Gierowski, J., 1972. Ledóchowski Stanisław h. Szaława (ok. 1666–1725), *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, t. XVI/4, zeszyt 71, s. 629–632.

Kuryer Polski, 1730, № 11, s. 39–42.

Kwiatkiewicz, M., 1690. *Krzyż Święty na swietney gorze Swietokrzyskiej*, Kraków: w Drukarni Mikołaja Alexandra Schedla, 124 s.

Monumenta Ucrainae historica, 1968, vol. V., Romae: Universita Cattolica Ucraina. 434 p.

Niesiecki, K., 1743. *Korona polska przy złotej wolności starożytnemi rycerstwa polskiego i Wielkiego księstwa Litewskiego...*, t. 4, [Lwów]: w drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 820 s.

Археологический сборник документов, относящихся к истории Северозападной Руси, 1870, т. 7. Вильна: в печатне А. Г. Сыркина, 376 с.

Архів Української Церкви, 2014, серія 2, вип. 1, Луцьк: Терези, 688 с.

Архив Юго-Западной России, 1867. ч. 4, т. I., Киев: В типографии Е. Федорова.

Баковецька, О., 2013. Католицька освіта в Україні в кінці XVII – перша чверть XIX ст. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія історичні науки, вип. 3, с. 58–62.

Бірюліна, О., Бондарчук, А., Хілько, М., ред., 2000. *Пом'яник. Волинське крайове Братство святого Апостола Андрія Первозванного (Луцьке Хрестовоздвиженське)*. Від року Божого 1618-го і далі, Луцьк, 72 с.

Бірюліна, О., 2013. Український шляхтич і український поет Данило Братковський, *Луцьке Хрестовоздвиженське братство. Історія та дослідження*, Луцьк: Терен, с. 93–102.

Державний архів Волинської області, ф. 382, оп. 3, спр. 1, арк. 499–500.

Довбищенко, М., 2015. Забутий досвід співробітництва: католицька шляхта Волині та її вплив на парафіяльне життя Луцько-Острозької уніатської єпархії у 30–40-х рр. XVIII ст., *Super omnia veritas*, Lwów-Kraków: wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię archidiecezji Lwowskiej ob. łac, s. 219–231.

Зелінська, О., 2012. Візуалізація предметів побуту та етнографії в Острозькому іконописі XVIII ст., *Острозький краєзнавчий збірник*, вип. 5, с. 357–360.

Ісиченко, І., 2011. Василіанське бароко, *Слово і час*, № 1, с. 3–21.

[Коструба, Т.]. 1935. Йосиф Виговський єпископ Луцький 1713–1730. *Нова Зоря*, 3 листопада, ч. 84, с. 6.

Кравченко, В. М., Яковенко, Н. М., упор., 1990. *Торгівля на Україні XIV – середина XVII ст. Волинь і Наддніпрянина*, Київ: Наукова думка, 408 с.

Лотоцький, А., 1886. *Сказание историческое о Почаевской успенской лавре*, Почаев: в типографии Почаево-Успенской лавры, 314, VI с.

Мороз, В., 2010. *Церковний слід родини Виговських*. [Online]. Доступно: <https://tinyurl.com/ybnt5f82> (дата звернення: 18.04.2020).

Петрушевич, А., 1887. *Сводная галичско-русская летопись с 1700 до конца августа 1772 года*, ч. I., Львов: Из типографии Ставропигийского Института. XV, 330 с.

Поліщук, Н., 2018. *Йов Кондзелевич – український Рафаель у рясі єромонаха*. [Online]. Доступно: <https://tinyurl.com/ydh6ouu5> (дата звернення: 18.04.2020).

Троневиц, П., 2003. *Луцький замок*, Луцьк: ДІКСОН, 198 с.

Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДІАК України) (а), ф. 127, оп. 1020, спр. 1482, арк. 26.

ЦДІАК України, ф. 2073, оп. 1, спр. 2, арк. 24–26.

Чень, Л. Я., 2007. *Архітектура монастирів чину Святого Василя Великого в Україні та її місце в розвитку української архітектури XVII–XX ст.*: Автореф. дис. ... канд. архітектури, Львів, 20 с.

References

Conclusiones ex universa theologia selecte quas sub auspiciis illustrissimi ac reverendissimi domini D. Iosephi de Wyhow Wyhowski exarche totius Russiae, episcopi Luceoriensis, et Ostrogiensis, nec non comitiis Sacri Romani imperii publice defendendas

exponunt alumni collegii Pontifici Leopoliensis, sub directione clericorum regularium S. Sedis Apostolicae missionarium in Regno Poloniae. Anno Domini 1726 Mensr junij die 6, 26 p. (in Latin).

Gierowski, J., 1972. Ledóchowski Stanisław h. Szaława (ok. 1666–1725) [Ledóchowski Stanisław h. Szaława (ok. 1666–1725)], *Polski Słownik Biograficzny* [Polish Biographical Dictionary], Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, t. XVI/4, zeszyt 71, s. 629–632. (in Polish).

Kuryer Polski [Polish courier], 1730, № 11, s. 39–42. (in Polish).

Kwiatkiewicz, M., 1690. *Krzyż Święty na świetnej gorze Swietokrzyskiej* [Holy Cross on the Prominent Swietokrzyska Mount], Kraków: w Drukarni Mikołaja Alexandra Schedla, 124 s. (in Polish).

Monumenta Ucrainae historica [Monuments of Ukrainian History], 1968, vol. V, Romae: Universita Cattolica Ucraina, 434 p. (in Latin).

Niesiecki, K., 1743. *Korona polska przy złotej wolności starożytnemi rycerstwa polskiego i Wielkiego księstwa Litewskiego...* [Polish Crown Near the Golden Ancient Liberty of Polish Knights...], t. 4, [Lwów]: w drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 820 s. (in Polish).

Arheograficheskij sbornik dokumentov, odnosjashhhsja k istorii Severozapadnoj Rusi [Archaeographic Collection of Document Related to History of Northwestern Rus], 1870, t. 7, Vil'na: v pechatne A. G. Syrkina, 376 s. (in Russian).

Arkhiv Ukraïnskoï Tserkvy [Archive of Ukrainian Church], 2014, seria 2, vyp. 1, Lutsk: Terezy, 688 s. (in Ukrainian).

Arhiv Jugo-Zapadnoj Rossii [Archive of Southwestern Russia], 1867, ch. 4, t. I, Kiev: V tipografii E. Fedorova. (in Russian).

Bakovetska, O., 2013. Katolýtska osvita v Ukraïni v kintsi XVII – persha chvert XIX st. [Catholic Education in Late 17th – 1st Quarter of 19th Cent.], *Naukovy visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho* [Scientific Gernald of Mykolaiv National V. O. Sukhomlynsky University], seria istorychni nauky, vyp. 3, s. 58–62. (in Ukrainian).

Biriulina, O., Bondarchuk, A., Khilko, M., red., 2000. *Pom'ianyuk. Volynske kraïove Bratstvo sviatoho Apostola Andriia Pervozvannoho (Lutske Khrestovozdvyzhenske). Vid roku Bozhoho 1618-ho i dali* [Remembrance Book. Volyn Regional «Bratstvo» of St. Apostle Andrew the First-Called], Lutsk, 72 s. (in Ukrainian).

Biriulina, O., 2013. Ukraïnskyi shliakhtych i Ukraïnskyi poet Danylo Bratkovskyyi [Ukrainian Noble and Ukrainian Poet Danylo Bratkovskyyi]. *Lutske Khrestovozdvyzhenske bratstvo. Istoriia ta doslidzhennia* [Lutsk «Bratstvo» of Feast of the Cross. History and Studies], Lutsk: Teren, s. 93–102. (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti [State Archive of Volyn Region], f. 382, op. 3, spr. 1, ark. 499–500. (in Ukrainian).

Dovbyshchenko, M., 2015. Zabutiy dosvid spivrobotnytstva: katolýtska shliakhta Volyni ta yïi vplyv na parafialne zhyttia Lutsko-Ostrozkoï uniatskoï yeparkhii u 30–40-kh rr. XVIII st. [Forgotten Experience of Collaboration: Catholic Nobles of Volyn and Their Impact on Parochial Life in Lutsk-Ostroh United Diocese in 1730–1740's], *Super omnia veritas*. Lwów-Kraków: wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię archidiecezji Lwowskiej ob. łac, s. 219–231. (in Ukrainian).

Zelinska, O., 2012. Vizualizatsiia predmetiv pobutu ta etnohrafii v Ostrozkomu ikonopysi XVIII st. [Visualization of Everyday and Ethnographic Things in Ostroh Icon Painting], *Ostrozkyi kraïeznavchyyi zbirnyk* [Ostrog Issue of Local History], vyp. 5, s. 357–360. (in Ukrainian).

Isichenko, I., 2011. Vasylianske baroko [Vasylían Baroque], *Slovo i chas* [Word and Time], № 1, s. 3–21. (in Ukrainian).

[Kostruba, T.], 1935. Yosyf Vyhovskyyi yepyskop Lutskyyi 1713–1730 [Yosyf Vyhovskyyi Bishop of Lutsk 1713–1730], *Nova Zoria* [New Star], 3 lystopada, ch. 84, s. 6. (in Ukrainian).

Kravchenko, V. M., Yakovenko, N. M., upor., 1990. Torhivlia na Ukraïni XIV – seredyna XVII st. [Trading in Ukraine in 14th – Middle 17th Cent.], *Volyn i Naddnyprianshchyna* [Volyn and Dnipro Region], Kyiv: Naukova dumka, 408 s. (in Ukrainian).

Lotockij, A., 1886. *Skazanie istoricheskoe o Pochaevskoj uspenskoj lavry* [Historical Tale About Pochaiv Dormition Lavra], Pochaev: v tipografii Pochaevo-Uspenskoj lavry, 314, VI s. (in Russian).

Moroz, V., 2010. *Tserkovnyi slid rodyny Vyhovskyykh* [Church Trace of the Vyhovsky Family]. [Online]. Available at: <https://tinyurl.com/ybnt5f82> (date of access: 18.04.2020) (in Ukrainian).

Petrushevich, A., 1887. *Svodnaja galichsko-russkaja letopis' s 1700 do konca avgusta 1772 goda* [Collected Galician-Russian Chronicle from 1700 till Fall of August of 1772], ch. I, L'vov: Iz tipografii Stavropigijjskogo Instituta, XV, 330 s. (in Russian).

Polishchuk, N., 2018. *Yov Kondzelevych – Ukraïnskyi Rafael u riasi yeromonakha* [Yov Kondzelevych – Ukrainian Raphael in Hieromonk's Vows]. [Online]. Available at: <https://tinyurl.com/ydh6ouu5> (date of access: 18.04.2020) (in Ukrainian).

Tronevych, P., 2003. *Lutskyyi zamok* [Castle of Lutsk], Lutsk: DIKSON, 198 s. (in Ukrainian).

Tsentrálny derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukraïny v m. Kyievi (TsDIAK Ukraïny [CSHAK of Ukraine] (a)), f. 127, op. 1020, spr. 1482, ark. 26. (in Ukrainian).

TsDIAK Ukraïny [CSHAK of Ukraine], f. 2073, op. 1, spr. 2, ark. 24–26. (in Ukrainian).

Chen, L. Ya., 2007. *Arkhitektura monastyriv chynu Sviatoho Vasyliia Velykoho v Ukraïni ta yïi mistse v rozvytku Ukraïnskoï arkitektury XVII–XX st.* [Architecture of the Monasteries of Order of Saint Basil the Great and Its Place in Development of Ukrainian Architecture of 17th – 20th Cent.]: Avtoref. dys. ... kand. Arkhitektury, Lviv, 20 s. (in Ukrainian).

SUMMARY

**FORGOTTEN OFFSPRING OF THE COSSACK HETMAN:
BISHOP OF LUTSK AND OSTRIH JOZEF WYHOWSKI (1660 – 1730)
(ATTEMPT OF BIOGRAPHICAL RECONSTRUCTION)**

Mykhailo Dovbyshchenko

doctor of historical sciences, docent,

Scientific Secretary of the Museum of books and printing of Ukraine

The article deals with the activity of Lutsk bishop Jozef Wyhowski, one of the hierarchs of Ruthenian Uniate Church in the period of great religious and cultural transformations in Ukraine of the 1st third of the 18th cent. In spite of his active participation in the key historic events of this epoch both of with regional and all-Ukrainian impact (for example, final conversion of Lutsk-Ostrih diocese into Union, active participation in Synodus Zamoscensis, renovation of Lutsk Episcopal cathedra etc.) his person is still almost unknown even for the experts. It is caused by underestimation of the cultural processes in Volyn during the «Uniate period» of its history in general Ukrainian nation building in the 18th cent. The author of this article on the base of published and new founded materials highlighted the participation of the bishop Jozef Wyhowski in final implementation of Union on the territory of Lutsk-Ostrih diocese and in the work of Synodus Zamoscensis. Still unintroduced for scientific research panegyric in honour of the Lutsk hierarch by students from Lviv, written in 1726, is our additional historical source. The article contains an information about the measures taken by bishop Wyhowski to improve the discipline of parochial clergy and his attempts to motivate the spiritual developments of the priests. The study is based on the analysis of the presentation charters of the bishop and letters of the Volynian magnates. The author pays special attention to the upbringing of believers in the spirit of Christian morality and uses the materials of the spiritual court of Lutsk-Ostrih diocese. The author also faces the issues related to the Jozef Wyhowski's activity as a founder and donator. It is possible to present a general scheme of the biography of Lutsk bishop and to argue that the hierarch Wyhowski was a prominent person of his time and his role in the key religious events of the Right-Bank Ukraine in the 1st third of the 18th cent. was significant.

Keywords: *Volyn, Uniate Church, Synodus Zamoscensis, Lutsk «bratstvo», Pochaiv monastery, parochial clergy, church court.*